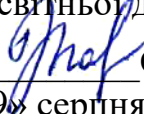

**Заклад вищої освіти
«ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

**ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ, ДОКУМЕНТНИХ ТА МІЖКУЛЬТУРНИХ
КОМУНІКАЦІЙ**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
з освітньої діяльності
 Оксана КОЛЯДА
«29» серпня 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

_____ ОК 2.6 Інклюзивний та соціально-реабілітаційний туризм _____
(шифр і назва навчальної дисципліни)
освітня програма _____ «Туризм» _____
(назва освітньої програми)
освітнього рівня _____ перший (бакалаврський) _____
(назва освітнього рівня)
галузь знань _____ 24 Сфера обслуговування _____
(шифр і назва галузі знань)
спеціальність(ності) _____ 242 Туризм _____
(шифр і назва спеціальності(тей))

Інститут філології та масових комунікацій

Обсяг, кредитів: 4

Форма підсумкового контролю: іспит

Київ - 2024 рік

Робоча програма Інклюзивний та соціально-реабілітаційний туризм _
(назва навчальної дисципліни)

для здобувачів освіти за галуззю знань 24 Сфера обслуговування, спеціальністю 242 Туризм. «29» серпня 2024 року. 53 с.

Розробник: Коротєєва Антоніна Вікторівна, кандидат економічних наук, професор кафедри туризму, документних та міжкультурних комунікацій Інституту філології та масових комунікацій.

Викладач: Коротєєва Антоніна Вікторівна, кандидат економічних наук, професор кафедри туризму, документних та міжкультурних комунікацій Інституту філології та масових комунікацій

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри туризму, документних та міжкультурних комунікацій Інституту філології та масових комунікацій

Протокол від « 29» серпня 2024 року № 1

Завідувач кафедри Танська Л.В., кандидат культурології.

(підпис) Людмила ТАНСЬКА
(прізвище та ініціали)

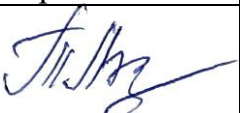
«29» серпня 2024 року

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої (професійної / наукової) програми (керівником робочої групи) Освітньо-професійна програма «Туризм» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 242 Туризм галузі знань 24 Сфера обслуговування. Кваліфікація: бакалавр з туризму, протокол № 1 від «29» серпня 2024 р.

Гарант освітньої (професійної/наукової) програми (керівник робочої групи)

(підпис) Антоніна КОРОТЄЄВА
(прізвище та ініціали)

ПРОЛОНГАЦІЯ РОБОЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Навчальний рік	2024/2025	2025/2026	2026/2027	2027/2028
Дата засідання кафедри / циклової комісії	29.08.2024			
№ протоколу	Протокол №1			
Підпис завідувача кафедри / голови циклової комісії				

Матеріали до курсу розміщено на сайті Інтернет-підтримки освітнього процесу <https://vo.uu.edu.ua/> за адресою:
<https://vo.uu.edu.ua/course/view.php?id=10454>.

Робочу програму перевірено

«29» серпня 2024 р.

Заступник директора

Інституту філології та масових комунікацій

Каріна ШЕКІР

Зміст

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ, ВІДПОВІДНІСТЬ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ КОМПОНЕНТАМ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ.....	7
4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	10
4.1. Анотація дисципліни.....	10
4.2. Структура навчальної дисципліни.....	12
4.2.1. Тематичний план.....	12
4.2.2. Навчально-методична картка дисципліни.....	14
4.3. Індивідуальна навчально-дослідна робота.....	15
5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ.....	17
5.1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.....	17
5.2. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності.....	21
5.3. Інклюзивні методи навчання.....	21
6. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	23
6.1. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти	24
6.2. Система оцінювання роботи здобувачів освіти упродовж семестру.....	24
6.3. Оцінка за теоретичний і практичний курс: шкала оцінювання національна та ECTS.....	25
6.4. Оцінка за екзамен: шкала оцінювання національна та ECTS.....	26
6.5. Загальна оцінка з дисципліни: шкала оцінювання національна та ECTS.....	26
6.6. Орієнтовний перелік питань до екзамену (заліку).....	27
7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	29
7.1. Навчально-методичні аудіо- і відеоматеріали, у т.ч. для здобувачів освіти з інвалідністю.....	29
7.2. Глосарій (термінологічний словник).....	30
7.3. Рекомендована література.....	46
8. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ.....	53

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, освітній / освітньо-професійний ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма здобуття освіти	заочна форма здобуття освіти
Загальний обсяг кредитів – <i>4 кредити ЄКТС</i>	Галузь знань <u>24 Сфера обслуговування</u> (шифр і назва)	Вид дисципліни <u>обов’язкова</u> (загальноуніверситетська, обов’язкова чи за вибором здобувача освіти)	
Загальний обсяг годин – <i>120 годин</i>	Спеціальність <u>242 Туризм</u> (шифр і назва)		
Модулів – 2	Спеціалізація (назва)	Цикл підготовки професійний (загальний чи професійний)	
Змістових модулів – 2			
Індивідуальне науково-дослідне завдання (назва)	Мова викладання, навчання та оцінювання: <u>українська</u> (назва)	Рік підготовки:	
		3-й	3-й
		Семестр	
		3-й	3-й
Тижневих годин для денної форми здобуття освіти: аудиторних – 3 самостійної роботи – 6	Освітній / освітньо-професійний ступінь: <u>бакалавр</u>	Лекції	
		14 год	год
Практичні, семінарські			
32 год		год	
Лабораторні			
год		год	
Самостійна робота			
74 год		год	
Індивідуальні завдання: год			
Вид семестрового контролю: залік			
Відсоток аудиторних занять становить: для денної форми здобуття освіти – 36,6% для заочної форми здобуття освіти – 10%			

Примітка.

Програма дисципліни виконується в повному обсязі незалежно від форми здобуття освіти.

Аудиторне навантаження заочної форми здобуття освіти становить:

1-2 курси навчання ОС «бакалавр» і «молодший бакалавр», ОПС «фаховий молодший бакалавр» та ОКР «молодший спеціаліст» – 20% від аудиторного навантаження денної форми здобуття освіти;

3-4 курси ОС «бакалавр», 1-2 курси ОС «магістр» – 25% від аудиторного навантаження денної форми здобуття освіти.

Здобувачі освіти заочної форми здобуття освіти мають виконати 100% програми дисципліни, тобто виконати всі практичні, лабораторні, контрольні роботи, заплановані програмою дисципліни, і прикріпити їх на платформу Інтернет-підтримки освітнього процесу Moodle, а теоретичний матеріал опанувати за наявними матеріалами до лекцій (за винятком вступної ознайомчої лекції). під час сесії для заочної форми здобуття освіти

проводять вступні лекції, консультації та контрольні заходи (заліки та іспити).

Задля підтримки здобувачів освіти заочної форми для здобуття ними всіх запланованих освітньою програмою компетентностей і програмних результатів навчання університет надає додаткову можливість бажаючим здобувачам освіти заочної форми доєднатись за розкладом до аудиторних занять здобувачів освіти денної форми.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення дисципліни «Інклюзивний та соціально-реабілітаційний туризм» є формування системи теоретичних знань щодо інклюзивного та соціально-реабілітаційного туризму, їх ресурсного, інфраструктурного забезпечення та практичних вмінь формування спеціалізованих турів відповідно до мети подорожі туристів.

Завдання:

- дослідження стану та перспектив розвитку інклюзивного та соціально-реабілітаційного туризму в Україні та світі;
- вивчення досвіду вітчизняної та зарубіжної практики планування та організації спеціалізованих видів туризму;
- формування навичок дослідження та аналізу ринку спеціалізованих видів туризму;
- формування навичок створення турів із урахуванням мотивації туристів, ресурсного та інфраструктурного забезпечення інклюзивного та соціально-реабілітаційного туризму.

3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ, ВІДПОВІДНІСТЬ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ КОМПОНЕНТАМ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Інклюзивний та соціально-реабілітаційний туризм» здобувач освіти повинен

знати:

- підходи до визначення та класифікації спеціалізованих видів туризму;
- основні форми і види туризму, здійснювати їх класифікацію;
- принципи і методи організації та технології обслуговування туристів, процес обслуговування туристів з інвалідністю;
- сучасні тенденції та регіональні пріоритети розвитку туризму в цілому та окремих його форм і видів;
- законодавчо-правові, технологічні, економічні, організаційні, управлінські та маркетингові особливості спеціалізованих видів туризму;

вміти:

- застосовувати основні положення туристичного законодавства щодо інклюзивного суспільства та фахові знання на практиці;
- аналізувати туристичний потенціал територій;
- розрізняти туристську мотивацію та проявляти толерантність у сфері гостинності;
- технологічно забезпечити процес створення турпродукту для різних видів спеціалізованого туризму;
- шукати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел;
- розрізняти види туристських ресурсів для різних видів спеціалізованого туризму;
- здійснювати моніторинг, інтерпретувати, аналізувати та систематизувати туристичну інформацію, презентувати туристичний інформаційний матеріал;
- використовувати інформаційні та комунікаційні технології;

- визначати атрактивність туристських об'єктів;
- розробляти, просувати та реалізовувати доступний туристичний продукт;
- організовувати надання інклюзивних освітніх послуг та працювати з особами з інвалідністю.

Вивчення дисципліни «Інклюзивний та соціально-реабілітаційний туризм» сприяє формуванню таких компетентностей:

1. Уміння застосовувати фахові знання на практиці, тобто створювати доступні туристичні продукти та екскурсії з урахуванням потреб туристів із різними нозологіями.
2. Розуміння сучасних тенденцій і регіональних пріоритетів розвитку туризму в цілому та окремих його форм і видів.
3. Здатність розробляти, просувати, реалізовувати та організовувати споживання доступного, інклюзивного туристичного продукту.
4. Здатність здійснювати моніторинг, інтерпретувати, аналізувати та систематизувати туристичну інформацію, уміння презентувати туристичний інформаційний матеріал щодо інклюзивного туризму.

Рядок дисципліни в «Матриці відповідності загальних програмних компетентностей компонентам освітньої програми»

3K 1	3K 3	3K 7	3K 8	3K 12	3K 14	3K 15
+	+	+	+	+	+	+

Рядок дисципліни в «Матриці відповідності спеціальних (фахових) програмних компетентностей компонентам освітньої програми»

ΦΚ 1	ΦΚ 4	ΦΚ 5	ΦΚ 6	ΦΚ 7	ΦΚ 9	ΦΚ 12	ΦΚ 14	ΦΚ 15
+	+	+	+	+	+	+	+	+

Рядок дисципліни в «Матриці забезпечення програмних результатів навчання (ПРН) відповідними компонентами освітньої програми»

+	ПРН 1
+	ПРН 3
+	ПРН 8
+	ПРН 9
+	ПРН 10
+	ПРН 15
+	ПРН 16
+	ПРН 17
+	ПРН 20
+	ПРН 21
+	ПРН 22
+	ПРН 23

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

4.1. Анотація дисципліни

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Соціальна інклюзія як шлях до створення «суспільства для всіх» в умовах протидії агресії росії.

- 1.1. Інвалідність і суспільство, принципи соціальної відповідальності та громадської свідомості в сучасних умовах протидії агресії росії.
- 1.2. Розбудова інклюзивного суспільства, мейнстрімінг інвалідності та принципи толерантності в демократичному суспільстві.
- 1.3. Законодавчо-правові аспекти в сфері інклюзії (інклюзивного туризму).

Тема 2. Інклюзивно-реабілітаційний туризм: недискримінаційність, безбар'єрність та доступність туристичних послуг.

- 2.1. Сутність та зміст інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації людини в сучасному світі.
- 2.2. Розвиток інфраструктури та інформаційна доступність як основний фактор створення безбар'єрного середовища з дотриманням стандартів якості обслуговування та міжнародних норм безпеки.
- 2.3. Міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму як однієї з актуальних форм серед видів туризму.

Змістовий модуль 2.

Тема 3. Активний відпочинок та супровід туриста з інвалідністю.

- 3.1. Історія рекреації для людей з інвалідністю в світі та Україні.
- 3.2. Дискримінація, бар'єри і доступність : проблеми та шляхи вирішення.
- 3.3. Методологічні основи розробки туристичних маршрутів для категорії туристів з інвалідністю (відповідальність за результати та виклики в екстремальних ситуаціях).

Тема 4. Зелений(екологічний) туризм як вид туризму для людей з інвалідністю: комунікації, безпека, досяжність, ужитковість.

- 4.1. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України.
- 4.2. Сучасні види екотуризму та екотурів в Україні та світі.
- 4.3. Місця природнього екотуризму в Україні: відпочинок та створення інклюзивного простору.
- 4.4. Туристичний маршрут «Лісогорський форт» без бар'єрів.

Дисципліни, вивчення яких обов'язково передус цій дисципліні: «Основи наукових досліджень та академічна доброчесність», «Інформаційні технології», «Основи туризмознавства», «Готельно-ресторанний бізнес», «Спеціалізований туризм».

Міжпредметні зв'язки: «Основи туризмознавства», «Менеджмент у туризмі», «Маркетинг у туризмі», «Інформаційні технології в галузі туризму», «Туристичне країнознавство», «Туристсько-рекреаційні комплекси світу», «Міжнародний туризм».

4.2. Структура навчальної дисципліни

4.2.1. Тематичний план

Назви змістових модулів і тем	Розподіл годин між видами робіт														Форми та методи контролю знань
	денна форма							заочна форма							
	Усього	аудиторна					с.р.	Усього	аудиторна					с.р.	
		у тому числі							у тому числі						
		л	сем	пр	лаб	інд			л	сем	пр	лаб	інд		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Змістовий модуль 1															
Тема 1. Соціальна інклюзія як шлях до створення «суспільства для всіх» в сучасних умовах протидії агресії росії		4		8			20								АР, СР, ІР: огляд додаткової літератури, підготовка доповіді та проведення її презентації
Тема 2. Інклюзивно-реабілітаційний туризм: недискримінаційність, безбар'єрність та доступність туристичних послуг		4		8			20								АР, СР, ІР: огляд додаткової літератури, підготовка доповіді та проведення її презентації
Модульний контроль (ІНДЗ)															Письмова модульна контрольна робота
Разом за змістовим модулем 1		8		16			40								
Змістовий модуль 2															
Тема 3. Активний відпочинок та супровід туриста з інвалідністю		4		8			20								АР, СР, ІР: огляд додаткової літератури, підготовка доповіді та проведення її презентації

Тема 4. Зелений(екологічн ий) туризм як вид туризму для людей з інвалідністю: комунікації, безпека, досяжність, ужитковість		3		6			15							АР, СР, ІР: огляд додаткової літератури, підготовка доповіді та проведення її презентації
Модульний контроль (ІНДЗ)														ІНДЗ: письмове завдання для самостій- ного опра- цювання
Разом за змістовим модулем 2		7		14			35							
Усього годин	120	14		32			74							

4.2.2. Навчально-методична картка дисципліни «Інклюзивний та соціально-реабілітаційний туризм»

Разом: 120 год, лекції – 14 год, практичні заняття – 32 год, самостійна робота – 74 год, підсумковий контроль – 2 год.

Заняття	Тема	Самостійна робота, кількість балів
	Змістовий модуль 1.	
Лекція 1-3 Практичне 1-6	Тема 1. Соціальна інклюзія як шлях до створення «суспільства для всіх» в сучасних умовах протидії агресії росії Тема 2. Інклюзивно-реабілітаційний туризм: недискримінаційність, безбар'єрність та доступність туристичних послуг	20
	<i>Модульний контроль</i>	10
	Змістовий модуль 2.	
Лекція 5-8 Практичне 7-15	Тема 3. Активний відпочинок та супровід туриста з інвалідністю Тема 4. Зелений(екологічний) туризм як вид туризму для людей з інвалідністю: комунікації, безпека, досяжність, ужитковість	20
	<i>Модульний контроль</i>	10
Всього протягом семестру		60
Підсумковий контроль	Залік	40
	Всього:	100

4. Індивідуальна навчально-дослідна робота (навчальний проєкт)

Індивідуальна навчально-дослідна робота (ІНДР) є видом позааудиторної індивідуальної діяльності здобувача освіти, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання здобувачами освіти ІНДР прилюдним захистом навчального проєкту.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу – це вид науково-дослідної роботи здобувача освіти, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час Лекція, семінарських, практичних та лабораторних занять і охоплює декілька тем або весь зміст навчального курсу.

Вивчення курсу дисципліни передбачає дослідження у вигляді розробленого туру (охоплює весь зміст навчального курсу) – **15 балів**.

Структура та зміст роботи

"Розробка маршруту доступної екскурсії в Києві"

Мета індивідуального завдання полягає у створенні туру для розвитку одного з видів спеціалізованого туризму. Для виконання індивідуального завдання доцільно використовувати результати досліджень, що містяться в практичних завданнях до семінарів, але вибір виду спеціалізованого туризму залишається вільним.

Структура роботи (по слайдах презентації)

Слайд 1. Титульна сторінка (назва маршруту, автор-виконавець)

Слайд 2. Вихідні дані:

2.1. Маршрут туру:

2.2. Тип маршруту: 1) за тематикою; 2) за видом транспорту; 3) за конфігурацією маршруту (лінійний, кільцевий, радіальний, комбінований)

2.3. Тривалість подорожі: днів/ночей

2.4. Кількість та склад учасників

2.5. Тип розміщення

2.6. Під час подорожі туристи знайомляться з такими пам'ятками:

2.7. Вартість туру на 1 туриста складає (заповнюється після калькуляції)

Слайд 3. Картоschema туру (не обов'язково)

Слайд 4. Програма обслуговування

Слайд 5. Опис екскурсійних об'єктів

Слайд 6. Калькуляція вартості туру.

До туру розробляється технологічна карта та інформаційна картка (пам'ятка) туристу.

Критерії оцінювання ІНДЗ

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел, посилання. Дотримання правил реферування наукових публікацій	5 балів
2.	Презентація (захист) результатів дослідження	10 балів
Разом		15 балів

Оцінка за ІНДЗ: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
14-15	відмінно	5	A	відмінно
12-13	добре	4	BC	добре
9-11	задовільно	3	DE	задовільно
0 – 8	незадовільно	2	FX	незадовільно з можливістю повторного виконання/доопрацювання

5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

5.1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1. За джерелом інформації:

Лекція – це розгорнутий, організований в доступній формі систематичний і послідовний виклад сутності теоретичної проблеми або проблеми соціально-політичного, морального, етичного, естетичного змісту. Логічним центром лекції є певне теоретичне узагальнення, що належить до сфер наукового пізнання. Лекція викладачем проводиться із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (презентація PowerPoint).

Лекція передуюється чітким формулюванням теми, її найважливіших завдань і плану. Помітний ефект дає визначення на початку лекції проблеми, яка потребує свого розв'язання, розкриття її значення для науки, техніки, пояснення явищ суспільного життя, для процесу навчання і виховання.

В процесі лекції викладачем детально аналізуються найважливіші факти, явища, події, коротко викладається другорядний матеріал; роз'яснюються складні явища, поняття, формули та ін. Доцільний прийом так званої конкретизації, тобто розкриття складного явища чи поняття на одному або кількох переконливих конкретних прикладах. Висновки й узагальнення можуть формулюватися за фактами, будучи результатом аналізу фактичного матеріалу (індукція) або ж навпаки, обґрунтовуватись конкретними фактами, які доводять висновки, формули, закономірності, сформовані вчителем (дедукція).

Тема лекції, як правило, поділяється на основні питання. Завершуючи розгляд одного з питань, викладач робить короткий висновок (або пропонує зробити це учням) і називає наступне питання. Чіткість поділу лекції на питання полегшує її сприйняття, запис і засвоєння.

Побічним завданням лекції є навчання учнів самостійно робити доповіді.

Наочні методи – виділяються дві групи: методи ілюстрацій і методи демонстрацій. **Метод ілюстрації** передбачає показ здобувачам освіти викладачем ілюстрованих посібників: плакатів, карт, малюнків на слайдах презентації. **Метод демонстрацій** передбачає демонстрацію викладачем туристичних брошур, рекламних видань, сувенірної продукції, спеціальної продукції готельного та ресторанного бізнесу, показ професійно орієнтованих фільмів тощо.

Кейс-метод (англ. *Case method*, метод кейсів, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу) — техніка навчання, що використовує опис реальних економічних, соціальних і бізнес-ситуацій. Ті, що навчаються

повинні досліджувати ситуацію, розібратися в суті проблем, запропонувати можливі рішення і вибрати найкраще з них. Кейси ґрунтуються на реальному фактичному матеріалі або ж наближені до реальної ситуації.

1. *За логікою передачі і сприйняття навчальної інформації*

Індуктивні та дедуктивні методи навчання характеризують дуже важливу особливість методів – здатність розкривати логіку зміни змісту навчального матеріалу. Застосування індуктивних і дедуктивних методів означає вибір викладачем певної логіки розкриття змісту досліджуваної теми – від часткового до загального й від загального до часткового.

Застосування дедуктивного чи індуктивного методу в певній ситуації визначається провідною дидактичною задачею, поставленою педагогом на цьому етапі навчання. Якщо, наприклад, викладач вирішив сконцентрувати увагу на розвитку дедуктивного мислення узагальненого характеру, то він використовує дедуктивний метод, поєднуючи його з проблемно-пошуковим, реалізованим за допомогою спеціально побудованої бесіди. До цієї підгрупи методів організації навчання належать і методи навчального аналізу, синтезу, навчальної аналогії, виявлення при-чинно-наслідкових зв'язків.

2. *За ступенем самостійності мислення*

Репродуктивні та проблемно-пошукові методи навчання. Ці методи навчання визначаються насамперед на основі оцінки ступеня самостійності мислення здобувачів освіти, у пізнанні нових понять, явищ і законів. Репродуктивний характер мислення передбачає активне сприйняття й запам'ятовування матеріалу, що повідомляється викладачем чи в іншому джерелі інформації. Застосування цих методів не можливе без використання словесних, наочних і практичних методів та прийомів навчання. Так, у репродуктивно організованій бесіді викладач ґрунтується на відомих здобувачам освіти фактах, на раніше отриманих знаннях. Завдання обговорити гіпотези, припущення не ставляться.

Наочність при репродуктивному методі навчання також застосовується з метою кращого й активнішого засвоєння і запам'ятовування інформації здобувачами освіти. До репродуктивних методів належать пояснювально-ілюстративний і відтворювальний.

Пояснювально-ілюстративний метод. Здобувачі освіти повинні засвоїти знання, повідомлені педагогом, а також отримані з книг, кінофільмів та інших джерел у готовому вигляді, без розкриття шляхів доказу їх істинності. Здобуваючи готові знання, вони залишаються в межах репродуктивного (відтворювального) мислення. Така діяльність необхідна, тому що вона дає змогу в стислий час у концентрованому вигляді надавати

потрібні знання та зразки способів діяльності. Підтвердження правильності наведених положень використовуються у цьому випадку не як докази, а ілюстрації. Цей метод розвиває сприйняття, осмислення (розуміння чужих думок) і пам'ять у здобувачів освіти.

Відтворювальний метод. Після засвоєння знань необхідна організація діяльності з їх відтворення і застосування в ситуаціях, подібних до наведених у зразках. До відтворювального методу належать розв'язання типових завдань, створення презентацій доповідей тощо..

Проблемно-пошукові методи навчання. Проблемно-пошукові методи застосовуються викладачем в ході проблемного навчання. Під час їх використання викладач застосовує такі прийоми: створює проблемну ситуацію (ставить запитання, пропонує задачу, експериментальне завдання), організовує колективне обговорення можливих підходів до розв'язання проблемної ситуації, підтверджує правильність висновків, ставить готове проблемне завдання. Здобувачі освіти, спираючись на колишній досвід і знання, висувають припущення про шляхи вирішення проблемної ситуації, узагальнюють раніше набуті знання, виявляють причини явищ, пояснюють їх походження, вибирають найбільш раціональний варіант.

Метод проблемного викладу. Педагог, використовуючи різні засоби (засоби демонстрації, кіно, підручники, наочні приладдя тощо) не просто викладає матеріал, а спочатку ставить проблему, формулює пізнавальну задачу, а потім, розкриваючи систему доказів, показує логічний шлях її вирішення здобувачам освіти. Вони стають немов би свідками пошуку. Викладач пропонує здобувачам освіти розвиток наукової думки, звертається до фактів з історії науки. У лекційному викладі цей метод був і залишається провідним;

3. *За ступенем керування навчальною діяльністю.*

Самостійна робота – діяльність здобувачів освіти, яка полягає в самостійному визначенні мети, завдань, засобів їх досягнення на основі пізнавальних потреб та інтересів; виборі власного пізнавального шляху, спрямованого на створення творчого освітнього продукту; аналізі результату.

Під час організації навчальної самостійної роботи викладач ставить перед здобувачами освіти цілі, пов'язані з необхідністю засвоєння навчального матеріалу, і пропонує їм самостійно, тобто без безпосередньої його участі, досягнути цих цілей. Залежно від задуму він визначає час здійснення самостійної роботи в процесі навчальних занять, узгоджує її з іншими видами навчальної діяльності, пропонує конкретні завдання, проводить інструктаж щодо їх виконання, з'ясовує повноту, глибину та обсяг обов'язкового

виконання завдань, здійснює допоміжні заходи (консультації, спостереження, співбесіди та ін.) з опосередкованого управління діяльністю здобувачів освіти і діагностики якості самостійної роботи.

Індивідуальна робота – форма організації освітнього процесу, яка забезпечує реалізацію творчих можливостей здобувача освіти через індивідуально спрямований розвиток здібностей, науково-дослідну роботу і творчу діяльність.

Індивідуальні заняття проводяться під керівництвом викладача у встановленому порядку (регламентований час, розклад) з урахуванням потреб і можливостей здобувача освіти. Завдання викладача під час таких занять полягає не лише в перевірці та оцінюванні вивченого здобувачем освіти, а й коригуванні його дій, допомозі організувати процес самостійного оволодіння знаннями. Індивідуальні заняття здійснюються в процесі консультацій із навчальних питань, творчих контактів, під час ліквідації академза-боргованості, виконання індивідуальних завдань тощо.

Ефективність індивідуальної роботи залежить від стану суб'єктів цього процесу, їхньої мотивації, педагогічної майстерності викладача, рівня використання інформаційних технологій тощо. Лише за високих показників можливий перехід навчання в новий стан, який характеризується як діяльність самонавчання здобувача освіти (викладача). Правильно організована індивідуальна робота формує у здобувачів освіти свідомі самостійні навчальні дії, вони відчують себе вільними від зовнішніх обставин, обирають зручний темп роботи і спосіб виконання завдання, активно використовують для досягнення цілей усі засоби, розуміючи, що тільки від власних дій залежить результат.

Самоосвіта – специфічний вид діяльності, яку особистість здійснює добровільно з метою задоволення пізнавальних потреб чи покращення своїх особистісних якостей або здібностей.

У цьому трактуванні самоосвіти теж наголошено на її діяльній стороні, однак ця діяльність здійснюється відповідно до задумів самої особистості. Це означає, що цілі самоосвіти, засоби їх досягнення людина обирає сама чи сприймає як власні. Відмінність між самоосвітою і самостійною роботою полягає в тому, що самоосвітня діяльність відбувається під керівництвом викладача і без його участі під час виконання самостійної роботи.

Самостійна, індивідуальна роботи та самоосвіта особистості є складними видами її діяльності, які можуть бути пов'язані між собою, збігатися на певних етапах розвитку або загалом. Самостійна та індивідуальна роботи за умови позитивного ставлення і повного розуміння здобувачами освіти їхніх цілей

можуть стати самоосвітньою діяльністю. Щойно мета самостійної роботи перестає бути метою здобувача освіти, відбувається зворотний перехід від самоосвіти до самостійної та індивідуальної роботи. Шляхом таких взаємопереходів можна підвищити рівень готовності особистості до самоосвіти, особливо тоді, коли домінують вектори руху від самостійної роботи до самоосвіти. Для того щоб забезпечити трансформацію самостійної роботи в самоосвітню діяльність, необхідно сформувати у здобувачів освіти позитивне ставлення до професійно значущих цілей, високий рівень знань, умінь самостійно працювати з джерелами інформації, організаційно-управлінські уміння й навички.

5.2. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо), перегляд відеооглядів інновацій в сфері туризму.

5.3. Інклюзивні методи навчання

Методи формування свідомості - це методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю з метою формування поглядів і переконань. До них належать бесіда, лекція, диспут і метод прикладу.

Бесіда. Її особливість у тому, що педагог, спираючись на наявні у здобувачів освіти знання, моральні, етичні норми, підводить їх до засвоєння нових. Для успішного проведення бесіди потрібне обґрунтування актуальності теми; формулювання питань, які спонукають до розмови; спрямування розмови у потрібному напрямі; залучення здобувачів освіти до оцінювання подій, вчинків і явищ суспільного життя. Це сприяє формуванню у них відповідного ставлення до дійсності, до своїх моральних і громадських обов'язків. Важливим є підсумування розмови, прийняття конкретної раціональної програми дій для втілення її в життя.

Дещо складнішою для педагога є **індивідуальна бесіда**, мета якої в тому, щоб викликати співрозмовника на відвертість. Педагог має дбати про те, щоб пропоновані моральні сентенції (судження) здобувач освіти не лише усвідомив, а й пропустив через свій внутрішній світ, тобто пережив. Цього можна досягти, наводячи переконливі приклади.

Одночасно здобувач освіти має відчутти, що педагог є союзником, щиро прагне допомогти йому і знає, як це зробити. Якщо йдеться про порушення правил поведінки, то спершу слід з'ясувати причини і мотиви, а відтак визначати форму педагогічного впливу. Не можна індивідуальну бесіду зводити до суцільної критики негативних вчинків. Треба вибудовувати її так, щоб людина, яка здійснила цей вчинок, сама усвідомила його аморальність.

Лекція. Її сутність – у послідовному, систематичному викладенні певної проблеми. Лекція може мати епізодичний характер або належати до певного тематичного циклу, кіно-лекторію. Успіх її залежить від добре продуманої композиційної побудови, вдало дібраних переконливих аргументів, необхідних для оцінювання подій і фактів, особистих якостей лектора, його здатності володіти спеціальними психологічними прийомами.

Теоретичні положення лекції мають тісний взаємозв'язок з практикою, з життям колективу, що дає змогу встановити довірливий контакт із аудиторією. Найскладнішим моментом лекції є відповіді на запитання здобувачів освіти, які потребують уточнення фактів, оцінювання певного явища, думки лектора щодо якоїсь проблеми. Запитання можуть мати полемічний характер. Лектор не повинен ухилятися від відповідей на них, оскільки це може бути підставою хибного тлумачення певного факту або його нерозуміння.

Диспут. Як метод формування свідомості особистості передбачає вільний, невимушений обмін думками, колективне обговорення різноманітних питань. Під час диспуту його учасники обстоюють свою позицію, переконуються в правильності чи помилковості своїх поглядів. Розкриваються їх ерудиція, культура мовлення, логічне мислення. Тематику диспутів викладач добирає так, щоб спонукати учасників до роздумів над серйозними світоглядними питаннями: про мету життя, щастя, обов'язок людини перед суспільством та ін. Питання диспуту мають зацікавити, змусити замислитися над суттю проблеми, сприяти формуванню власного ставлення до неї. Важливо у процесі диспуту створити атмосферу невимушеності: усі повинні почуватися рівними, ніхто не має права повчати й ображатися, виступи мають бути відвертими й аргументованими.

Метою диспуту є не прийняття остаточних рішень, а надання його учасникам можливостей для самостійного аналізу проблеми, аргументації власних поглядів, спростування хибних аргументів інших.

6. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Навчальна дисципліна оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Вона складається з двох змістових модулів і викладається у третьому навчальному семестрі.

Результати навчальної діяльності здобувачів освіти оцінюються за 100-бальною шкалою в кожному семестрі окремо.

За результатами поточного, модульного та семестрового контролів виставляється підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою, національною шкалою та шкалою ECTS.

Модульний контроль: кількість балів, які необхідні для отримання відповідної оцінки за кожен змістовий модуль упродовж семестру.

Семестровий (підсумковий) контроль: виставлення семестрової оцінки здобувачам освіти, які опрацювали теоретичні теми, практично засвоїли їх і мають позитивні результати, набрали необхідну кількість балів.

Загальні критерії оцінювання успішності здобувачів освіти, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», подано в таблиці нижче.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу здобувача освіти на практичних заняттях, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу, модульну контрольну роботу.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань.

Індивідуальні дослідження, які виконує здобувач освіти за визначеною тематикою, обговорюються та захищаються на практичних заняттях.

Модульний контроль знань здобувачів освіти здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

6.1. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти

Оцінка	Критерії оцінювання
«відмінно»	Ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності в розумінні і творчому використанні набутих знань та умінь.
«добре»	Ставиться за вияв здобувачем освіти повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань. Але у відповіді здобувача освіти наявні незначні помилки.
«задовільно»	Ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, поверхневу обізнаність із основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою. Можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але здобувач освіти спроможний усунути їх із допомогою викладача.
«незадовільно»	Виставляється здобувачу освіти, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхнева, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться здобувачу освіти, який неспроможний до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення закладу вищої освіти без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни.

6.2. Система оцінювання роботи здобувачів освіти упродовж семестру

Вид діяльності здобувача освіти	Максимальна кількість балів за одиницю
I. Обов'язкові	
1.1. Відвідування лекцій	Не передбач.
1.2. Відвідування практичних занять	Не передбач.
1.3. Робота на практичному занятті	5
1.4. Виконання завдань для самостійної роботи	
1.5. Виконання модульної роботи	5

1.6. Виконання ІНДЗ	15
Разом: 60	
Максимальна кількість балів за обов'язкові види роботи: 60	
Всього балів за теоретичний і практичний курс: 60	
II. Додаткові	
Виконання завдань для самостійного опрацювання	
2.1. Підготовка наукової статті з будь-якої теми курсу	10
2.2. Підготовка конкурсної наукової роботи з будь-якої теми курсу	10
2.5. Участь у науковій студентській конференції	5
Разом: 25	
Максимальна кількість балів за додаткові види роботи: 25	
Всього балів за теоретичний і практичний курс: 60	

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

6.3. Оцінка за теоретичний і практичний курс: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
54 – 60 та більше	<i>відмінно</i>	5	A	<i>відмінно</i>
45 – 53	<i>добре</i>	4	BC	<i>добре</i>
36 – 44	<i>задовільно</i>	3	DE	<i>задовільно</i>
21 – 35	<i>незадовільно</i>	2	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного складання</i>
1 – 20		2	F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

6.4. Оцінка за залік: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
36 – 40 та більше	відмінно	5	A	відмінно
30 – 35	добре	4	BC	добре
24 – 29	задовільно	3	DE	задовільно
14 – 23	незадовільно	2	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 – 13		2	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6.5. Загальна оцінка з дисципліни: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS
	екзамен	залік	

Поточне тестування та самостійна робота		Разом	Залік	Сума
Модуль 1.	Модуль 2.			

90 – 100	відмінно	5	зараховано	A	відмінно
82 – 89	добре	4		B	добре (дуже добре)
75 – 81	добре	4		C	добре
64 – 74	задовільно	3		D	задовільно
60 – 63	задовільно	3		E	задовільно (достатньо)
35 – 59	незадовільно	2	не зараховано	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 – 34	незадовільно	2		F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

30	30	60	40	100
----	----	----	----	-----

6.6 ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ

1. Інвалідність і суспільство
2. Розбудова інклюзивного суспільства
3. Законодавчо-правові аспекти в сфері інклюзії (інклюзивного туризму)
4. Сутність та зміст інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації людини в сучасному світі
5. Розвиток інфраструктури та інформаційна доступність як основний фактор створення безбар'єрного середовища
6. Міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму
7. Історія рекреації для людей з інвалідністю в світі та Україні
8. Дискримінація, бар'єри і доступність
9. Методологічні основи розробки туристичних маршрутів для категорії туристів з інвалідністю
10. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України
11. Сучасні види екотуризму та екотурів в Україні та світі
12. Місця природнього екотуризму в Україні: відпочинок та створення інклюзивного простору
13. Туристичний маршрут «Лісогорський форт» без бар'єрів

ПРИКЛАД БІЛЕТУ ДО ЗАЛІКУ

Форма

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
КАФЕДРА / ЦИКЛОВА КОМІСІЯ туризму, документних та міжкультурних
комунікацій

Освітній / освітньо-професійний ступінь: бакалавр

Усі спеціальності / спеціальність 242 Туризм

Семестр: осінній / весняний

Навчальна дисципліна: Інклюзивний та соціально-реабілітаційний туризм

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

1. Дискримінація, бар'єри і доступність
2. Сучасні види екотуризму в світі
3. Сутність інклюзивного туризму

Затверджено на засіданні кафедри /циклової комісії туризму, документних та
міжкультурних комунікацій

Протокол № 1 від «23» серпня 2024 року.

Завідувач кафедри / голова циклової комісії _____ Людмила ТАНСЬКА
(підпис) (ППП)

Екзаменатор _____
(підпис) (посада, PPP)

7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Опорний конспект лекцій
2. Електронний навчально-методичний комплекс дисципліни на платформі Інтернет-підтримки дистанційного навчання Moodle.
3. Контрольні питання з курсу.
4. Індивідуальні завдання для проведення поточного модульного контролю з дисципліни.
5. Мультимедійні презентації з курсу

Для інклюзивного навчання:

Застосування диференційованого підходу до процесу навчання й оцінювання знань, умінь і здібностей здобувачів освіти з інвалідністю.

Диференційоване викладання передбачає створення навчального середовища та організацію освітнього процесу таким чином, щоб забезпечити успішне опановування дисципліни здобувачами освіти з різними освітніми потребами (з порушеннями психофізичного розвитку, з обдарованістю, з різних культур).

Основоположним принципом диференційованого викладання є застосування різноманітних форм організації освітнього процесу. Їх використання допомагає педагогам врахувати в освітньому процесі такі студентські відмінності:

рівень підготовленості – через коригування темпу навчання та рівня складності матеріалу;

індивідуальні стилі навчання – через організацію численних видів діяльності, щоб здобувачі освіти мали змогу отримувати та опрацьовувати інформацію в різний спосіб, на різних рівнях;

інтереси – спираючись на схильності, зацікавлення та бажання самого здобувача освіти опанувати певну тему чи виробити певне вміння.

Виходячи з цих положень, можна окреслити три підходи до диференціації викладання:

- 1) адаптація змісту, процесу та продукту навчальної діяльності;
- 2) варіювання вимог щодо ступеня виконання завдань здобувачами освіти на окремому занятті або впродовж вивчення ширшої теми;
- 3) застосовування широкого спектру форм і методів організації навчальної діяльності; та виокремити чотири фактори, що забезпечують диференційоване викладання: а) зосередження на головних поняттях, ідеях та вміннях у кожній темі навчальної дисципліни; б) урахування індивідуальних відмінностей здобувача освіти; в) поєднання оцінювання та викладання; г) постійна

адаптація, модифікація змісту, процесу (методів і форм) та продукту навчальної діяльності.

Про диференційоване викладання можна говорити як про підхід, який демонструє: прийняття викладачем різноманітності студентського колективу (різні рівні базових і поточних знань здобувачів освіти, їхня підготовленість, навчальні інтереси, індивідуальні стилі навчання); навички педагога щодо організації процесу навчання здобувачів освіти з різними навчальними можливостями в умовах однієї академічної групи; прагнення викладача просувати здобувачів освіти на більш високий рівень, забезпечуючи їм особистий успіх та надаючи необхідну підтримку і допомогу.

1. Електронний навчально-методичний комплекс дисципліни на платформі Інтернет-підтримки дистанційного та відкритого навчання Moodle.
2. Адаптовані контрольні питання з курсу.
3. Адаптовані індивідуальні завдання для проведення поточного модульного контролю з дисципліни.
4. Адаптовані мультимедійні презентації з курсу

7.2. Глосарій (термінологічний словник)

А

Абілітація – система заходів, спрямованих на опанування особою знань та навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі: усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов’язків, уміння здійснювати самообслуговування.

Агресія (лат. *aggredi* – нападати) – індивідуальна чи групова форма деструктивних дій чи поведінки особистості, яка спрямована на використання сили, нанесення фізичної або психологічної шкоди людям і суперечить нормам існування у соціумі.

Адаптація – пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а частково і пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії. За своєю сутністю адаптація тісно пов’язана з процесом соціалізації, інтеріоризації норм та цінностей нового соціального середовища, способів предметної діяльності, а також форм соціальної взаємодії, що склалися в ньому. Процес адаптації індивіда за критерієм домінуючої форми адаптивної діяльності можна умовно розділити на три етапи: орієнтаційний, спрямований на ознайомлення адаптантів з соціальним середовищем; оціночний, на якому відбувається диференціація соціального досвіду та способу життя на взаємоприйнятний тв взаємовідхилений відбір можливих за нових умов форм та способів діяльності згідно з установками та ціннісними орієнтаціями, які раніше склалися у

індивіда; та сумісності, на якому суб'єкт досягає стану адаптованості. Індикатором адаптації вважається соціальний статус індивіда в цьому середовищі, а також його психологічна задоволеність цим середовищем в цілому або його важливими елементами. Важливу роль в процесі соціальної адаптації відіграє адаптаційний потенціал індивіда. Це можливості особистості включатися в нові умови соціального середовища. Він пов'язаний з адаптивною підготовкою особистості, тобто тими уміннями та навичками пристосування, які індивід набуває в процесі життєдіяльності. Соціальна адаптація виступає в двох формах: активній та пасивній. При активній формі індивід прагне активно взаємодіяти з середовищем, впливати на його розвиток, долати труднощі та перепони, вдосконалювати суспільні процеси. При пасивній формі адаптації індивід не прагне до змін оточуючої дійсності, схильний до конформізму, недостатньо мобілізує біологічні та психологічні ресурси до пристосування в соціальному середовищі.

Адаптація соціальна – активне пристосування індивіда до умов середовища і результат цього процесу. Адаптація соціальна має дві форми: активну (індивід прагне вплинути на середовище, змінити його, тобто активно входить у процес соціалізації); пасивну (не взаємодіє із середовищем, не прагне змінити його, пристосуватися до особистих норм, оцінок, засобів діяльності). Показники пасивної соціальної адаптації – перехід в інше соціальне середовище, аномія та різні види порушень у ціннісно-нормативній системі суспільства, відхилення поведінки.

Активність соціальна – свідомо цілеспрямована діяльність людини, орієнтована як на перетворення об'єктивних соціальних умов, так і на формування соціальних якостей власної особистості (активної життєвої позиції); характеристика діяльності, відображена міра реалізації і розвитку соціальних потенцій, можливостей людини (її здібностей, знань, навиків, прагнень). Основними сферами активності соціальної є громадська, політична, трудова діяльність, мораль, управління, дозволя.

Акцентуація (лат. accentuo – наголошую) **характеру** (грец. charakter – риса, особливість) – надмірне вираження окремих рис характеру та їх поєднань, що є крайніми варіантами норми.

Апперцепція – прояв вибірковості сприймання, його залежності від досвіду людини та її спрямованості, загального змісту психічного життя.

Асоціалізація (грец. a... – префікс, що означає заперечення, і socialis – суспільний) – засвоєння особистістю норм, цінностей, негативних ролей, стереотипів поведінки, які спричиняють деформацію суспільних відносин, дисгармонію у взаємодії людини і суспільства.

Афект (лат. affectus – настрій, хвилювання, пристрасть) **неадекватності** (лат. adaequatus – прирівняний) – негативний стан, породжений невдачами в діяльності, зіткненням завищеної самооцінки особистості з її реальними можливостями.

Б

Бажання – одна з форм мотиваційного стану, що пов'язана з потребами, потягами. Бажання полягають у прояві потреб, при цьому предмет потягу та можливі шляхи його досягнення конкретизовані. Бажання обумовлене ставленням особистості до предмета потреби. Завдання соціальної роботи – навчити клієнта підпорядковувати бажання усвідомленим соціально-корисним меті та завданням. Бесіда – метод отримання інформації про особистість за допомогою словесного спілкування за спеціально розробленою програмою. Результативність бесіди залежить від дотримання певних вимог: чітко сформульованої мети бесіди, розроблених запитань та їх послідовність, а також додаткових варіантів запитань залежно від реакції співрозмовника, його психологічного контакту з клієнтом; фіксація отриманої інформації. Застосовується з метою вивчення психологічних особливостей людини (її переконань, прагнень, інтересів, ставлення до мікросоціуму тощо), а також умов формування цих особливостей.

Багатодітна сім'я – сім'я, в яких доглядають та виховують трьох або більше дітей віком до 16 років. Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачено грошові виплати матері або батькові, а також усиновителям, опікунам та піклувальникам, які доглядають та виховують дітей у багатодітних сім'ях. В Україні майже 400 тисяч сімей, що мають трьох і більше дітей.

Безбар'єрне середовище – середовище, яке пристосоване для вільного пересування людей з функціональними обмеженнями через медичні, вікові, інші причини.

Благодійна діяльність (charitable activity) – добровільна безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності, в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Благодійність - альтруїстична діяльність, спрямована на надання фінансової та іншої допомоги тим, хто її потребує, на поліпшення умов функціонування суспільства чи його частини.

Брадїлалїя (від грецького слова: bradys – повільний, lalia – мова) – патологічно уповільнений темп мови. Мова надмірно уповільнена, з розтяганням голосних звуків, з млявою, нечіткої артикуляцією. Більшості хворих з такою патологією властива загальна млявість, загальмованість, повільність. Часто відзначається уповільнений темп не тільки зовнішньої, але й внутрішньої мови. У дітей з брадїлалїєю зазвичай бувають і порушення загальної моторики, уваги, пам'яті, мислення.

В

Взаємодїя – взаємозалежний обмін діями, організація людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності.

Взаємодїя соціальна – форма соціальної комунікації або спілкування двох осіб чи спільнот, у якій систематично здійснюється взаємодїя, реалізується соціальна дія кожного із партнерів. Досягається пристосування

дій іншого, спільність у розумінні ситуації і певна узгодженість. Взаємодія соціальна спеціально організовуються під час проведення ділових ігор, які є методом вивчення внутрішньо - і міжорганізаційних взаємодій.

Відповідальність – категорія етики, права, що відображає соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства (людства в цілому); характеризується виконанням морального обов’язку і правових норм.

Відхилення у поведінці – тенденції поведінки, які визначаються спрямованістю на порушення соціальних, моральних та правових норм. Їх, як правило, пов’язують із негативними вчинками.

Вікові кризи – особливі, перехідні періоди розвитку людини, які характеризуються психологічними змінами і нею переживаються.

Віра – особливий стан психіки, який полягає у повному прийнятті людиною відомостей, подій, явищ або власних уявлень, які можуть бути основою її “Я”, визначати вчинки, судження, форми поведінки.

Воля – здатність людини, що проявляється у самодетермінації, саморегуляції нею своєї діяльності і різних психічних процесів.

Вплив – процес і результат зміни людиною поведінки, установок, уявлень іншої людини. Вчинок – специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності людини. Вчинок – акт морального самовизначення людини, в якому вона стверджується як особистість у своєму ставленні до іншого, до себе самої, до групи чи спільноти. Вчинок – основна одиниця соціальної поведінки, у ньому проявляється і формується характер людини. Може бути виражений дією чи бездіяльністю, позицією, висловленою словами; ставленням до чогось, оформленому у вигляді жесту, погляду, інтонації голосу, змістовного підтексту; в дії, спрямованій на подолання фізичних перепон і пошук істини.

Вчинок – практична дія, опосередкована процесом взаємодії і спілкування між людьми (вибором, метою діяльності, оцінюванням ситуації, самооцінкою, активністю індивіда, намірами, рівнем домагань, статусно-рольовими характеристиками, ціннісно-сміисловою та мотиваційною сферами особистості, нормативним регулюванням у конкретній групі чи суспільстві).

Г

Гендер (англ. gender – рід) – сукупність властивостей (соціально-біологічних характеристик), за допомогою яких люди визначають статеву належність індивіда, дають визначення понять “чоловік” і “жінка”.

Гендерний баланс – фактичний або такий, що планується, стан прав, за яким соціальне, економічне, політичне становище чоловіків та жінок стає рівним. Установлення тендерного балансу спирається на сукупність ключових показників, серед яких найбільше значення мають рівномірний розподіл доходів, представництво на управлінських та політичних посадах, рівень завантаження при веденні домашнього господарства і виконанні громадських

справ, досягнутий рівень освіти, існуючий рівень захворюваності і тривалість життя.

Гендерна демократія – система волевиявлення двох статей – жінок і чоловіків у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпеченні в умвідомленні політико-правових принципів, діях, розбудові суспільних державних структур з урахуванням гендерних інтересів та потреб.

Гендерна інтеграція – процес упровадження гендерного компонента в усі галузі життєдіяльності суспільства, з метою забезпечення реалізації гендерної демократії, рівності та справедливості, а також усунення дискримінації з статевою ознакою.

Гендерна культура – сукупність статево-рольових цінностей, відповідних потреб, інтересів і форм діяльності в певному суспільстві, які зумовлені суспільним устроєм та пов'язаними з ними інституціями.

Гендерна рівність – рівність перед законом (включаючи однаковий доступ до людських ресурсів, ресурсів виробництва, а також рівність в отриманні винагороди за рівноцінну працю) і рівність можливостей щодо вираження своїх можливостей своїх інтересів та прийняття рішень незалежно від статі людини.

Гендерні стереотипи – набір загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються існуючого становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб. Гендерні стереотипи закріплюють наявні гендерні розбіжності і стають перепорою до змін стану справ у сфері гендерних відносин.

Гендерна рівноправність – рівне оцінювання суспільством подібностей і відмінностей між жінкою і чоловіком та розрізнення ролей, які вони відіграють.

Гендерна соціалізація – процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою вона народилася.

Гендерні ролі – сукупність очікуваних взірців поведінки для чоловіків і жінок.

Групова згуртованість – утворення, розвиток і формування зв'язків у групі, які забезпечують перетворення зовні заданої структури на психологічну спільність людей, психологічний організм, який живе за своїми нормами і законами відповідно до своїх цілей і цінностей.

Групова сумісність – соціально-психологічний показник згуртованості групи, що виражає можливість безконфліктного спілкування і погодження дій індивідів в умовах спільної діяльності.

Групові норми – певні правила, стандарти поведінки, вироблені групою для забезпечення спільної діяльності членів.

Групові процеси – процеси групової динаміки, які відображають весь цикл життєдіяльності групи (від утворення, функціонування – до розпаду).

Групові ролі – типові способи поведінки, які пропонують, очікують і реалізують учасники групового процесу.

Д

Девіантна (лат. deviatio – відхилення) **поведінка** – система вчинків, що відрізняються від загальноприйнятих у суспільстві норм права, культури, моралі

Депресія (лат. depressio – пригнічення) – афективний стан, який характеризується негативізмом, пригніченим емоційним фоном, зміною мотиваційно-когнітивної сфери, загальною пасивністю поведінки.

Десоціалізація (лат. de... – префікс, що означає віддалення, скасування, і socialis – суспільний) – зворотний щодо соціалізації процес, який характеризується відчуженням особистості від основної маси людей, виходженням її в асоціальні чи антисоціальні неформальні групи.

Дефект – вада, недолік, пошкодження у фізичному або психічному стані дорослої людини, дитини.

Деформації (лат. deformato – перекручую, спотворюю) **спілкування** – відхилення від норм взаємодії, які прийняті в суспільстві і відповідають світовим стандартам.

Діяльність – специфічний вид активності людини, спрямований на пізнання і творче перетворення навколишнього світу, в тому числі й самої себе, умов і засобів свого існування; цілеспрямований взаємовплив учасників взаємодії.

Дискримінація – дія або поведінка, ґрунтована на упередженні, негативних переконаннях стосовно певної групи людей.

Дисципліна – точне, своєчасне і неухильне дотримання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у державному і суспільному житті.

Довіра – очікування від людини вчинків, що відповідають моральним мотивам та нормам діяльності, яке будується на знаннях про характер людини, досвіді спілкування з нею, і, відповідно, знаннях про вірогідний характер його вчинків.

Дружба – особлива форма міжособистісної взаємодії, яка характеризується індивідуально-вибірковими стосунками, взаємною прихильністю учасників спілкування, посиленням процесів афіліації, високим рівнем задоволеності міжособистісними контактами, взаємними очікуваннями позитивних почуттів.

Е

Екологічний (зелений, природно-пізнавальний) туризм — це особливий напрям відпочинку для людей, переважаних повсякденними проблемами, побутом і урбаністичним оточенням. Цей вид відпочинку спрямований на усамітнення та спілкування з природою, проживання в сільському середовищі або інших екологічних територіях. Головна мета зеленого туризму —

абстрагуватися від шуму мегаполіса, зануритися у той світ, у якому жили наші предки.

Егоїзм (франц. ego'isme, від лат. ego – я) – ціннісна орієнтація суб'єкта, яка зумовлює домінування в його взаємодії з іншими особистих інтересів і потреб безвідносно до інтересів партнера по спілкуванню.

Егоцентризм (лат. ego – я і centrum – осереддя) – зосередженість індивіда тільки на власних інтересах і переживаннях, що спричинює його нездатність зрозуміти іншу людину як суб'єкта взаємодії та самодостатню особистість.

Екстремальна (лат. extremum – край, кінець) **ситуація** – інтенсивний вплив на індивіда чинника навколишнього середовища (їх сукупності), що робить життєво необхідним включення механізмів адаптації (приспособування, самозахисту) для виживання, максимально можливого за таких обставин психологічного та біологічного комфорту.

Емоції (лат. emoveo – хвилюю) – психічне відображення у формі безпосереднього переживання життєвого змісту явищ і ситуацій.

Емоційно-психічні стани – потяги, емоції, почуття, прагнення, бажання, переживання особистості, пов'язані з пізнанням і самопізнанням; воля, яка виникає завдяки потягам та емоціям і зумовлює дії та вчинки людини.

Емпатія (грец. empathia – співпереживання, співчуття) – досягнення емоційних станів іншої людини; психічний процес, який дає змогу зрозуміти переживання іншої особистості (механізм пізнання); дія індивіда, що допомагає йому по-особливому вибудувати спілкування (особливий вид уваги до іншої людини); здібність, властивість, здатність проникати в психічний стан іншої людини (характеристика людини, тобто емпатійність).

Ефект (лат. effectus – виконання, дія) **ореолу** (лат. aureolus – золотий) – тенденція перебільшувати тим, хто сприймає, однорідність особистості співрозмовника, переносити сприятливе (несприятливе) враження про одну якість індивіда на всі інші.

Ж

Життєдіяльність – сутність і здатність людського організму об'єктивно виконувати фізіологічні і фізичні, соціальні та інші функції. Життєдіяльність забезпечується як самою людиною, так і складною системою заходів з боку суспільства і держави.

Життєва мета – форма самопрогнозування, ідеального уявлення бажаного майбутнього.

Життєва перспектива – спосіб усвідомленого, відносно структурованого засвоєння особистістю свого майбутнього.

Життєві плани – спосіб усвідомлення свого ставлення до подій власного життя, підвищення своєї ролі у регулюванні індивідуальної життєдіяльності (під час прийняття життєво важливих рішень).

Здібності – індивідуально-психологічні особливості, які сумовою успішної діяльності особистості.

І

Інклюзія – лише частина набагато більшої картини, ніж навчання у звичайному класі загальноосвітньої школи. Інклюзія – це бути включеним у життя і брати в ньому участь, використовуючи власні можливості в щоденній діяльності як член громади. Інклюзія – це коли ти є частиною того, що й інші, коли тебе приймають і обіймають, як того, що до них належить. Інклюзія може мати місце у школі, церкві, на ігровому майданчику, на роботі й відпочинку.

Інклюзивний туризм - це форма туризму, яка включає в себе процес співпраці между різними учасниками у сфері туризму та передбачає надання людям з інвалідністю доступності, включаючи мобільну, візуальну, слухову и когнітивну складові доступності, надає право функціонувати незалежно, на рівних умовах з почуттям власної гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища.

Ідеал (франц. *ideal*) – узагальнене уявлення про максимально можливий рівень розвитку особистості, реалізації її потенціалу.

Ідентифікація (лат. *identicus* – тотожний) – процес ототожнення (уподібнення) себе з іншим індивідом або групою, основою якого є емоційний зв'язок; набуття, засвоєння цінностей, ролей, моральних якостей іншої людини, особливо батьків; копіювання суб'єктом думок, почуттів, дій іншої людини, яка є моделлю.

Ідентичність (лат. *identicus* – тотожний) – збереження і підтримання особистістю власної цілісності, тотожності, неперервності історії свого життя.

Індивідуальність (лат. *individuitas* – неподільність) – сукупність своєрідних психічних особливостей і певних властивостей людини, які характеризують її неповторність і виявляються у рисах характеру, у специфіці інтересів, якостей, що відрізняють одну людину від іншої.

Інтеграція – зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими освітніми потребами у регулярний освітній простір. Ми пристосовуємо учня до вимог школи.

Інтеріоризація (лат. *interior* – внутрішній) – процес формування внутрішньої структури людської психіки за допомогою засвоєння соціальних норм, цінностей, ідеалів, процес переведення елементів зовнішнього середовища у внутрішнє “Я”.

К

Компетентна (лат. *competens* – належний, відповідний) **людина** – індивід, який має досконалі знання у певній професійній сфері.

Комунікативна структура малої групи – відносини індивідів між собою і навколишнім середовищем, які спрямовані на актуалізацію комунікативного потенціалу групи і реалізуються в системі інформаційних зв'язків.

Комунікативний вплив – внутрішня комунікативна установка комунікатора стосовно себе і реципієнта, вербальні і невербальні особливості повідомлення, характеристики комунікативного простору спілкування, складові соціально-психологічного середовища.

Комунікативні бар'єри (франц. *barriere* – перешкода) – психологічні перешкоди, що виникають на шляху отримання інформації.

Комунікація (лат. *communico* – спілкуюсь із кимось) – спектр зв'язків та взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, регуляцію соціального процесу, ціннісне ставлення до нього, обмін інформацією, співпереживання, взаєморозуміння, сприймання, відтворення, вплив групи на людину чи однієї людини на іншу.

Конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення значущих, конкуруючих, несумісних чи протилежних поглядів, потреб, інтересів і дій індив

Конформність – схильність індивіда піддаватися думці групової більшості, реальному чи уявному тиску групи.

Когнітивна (лат. *cognitio* – знання, пізнання) **сфера особистості** – пізнання і перетворення людиною навколишнього світу.

Корекція – система спеціальних заходів, спрямованих на допомогу чи послаблення недоліків розвитку, властивих аномальним дітям, які сприяють не тільки

Культура особистості – сукупність соціальних норм і цінностей, якими індивід керується в процесі практичної діяльності, реалізуючи свої потреби й інтереси у взаємодії із соціальним оточенням.

Культура спілкування – сукупність знань і вмінь, способів і навичок комунікативної взаємодії, а також пов'язаних з нею загальних для конкретного суспільства і конкретних ситуацій етико-психологічних принципів і норм.

Л

Лідер (англ. *leader* – провідник, ведучий, керівник) – наділений найбільшим ціннісним потенціалом індивід, який має провідний вплив у групі.

Лідерство – один з процесів організації й управління малою соціальною групою, який сприяє досягненню групових цілей в оптимальні терміни та з оптимальним ефектом.

М

Мала група – невелика за чисельністю спільність, в якій індивіди безпосередньо контактують між собою, об'єднані спільною метою та завданнями, що є передумовою їх взаємодії, взаємовпливу, спільних норм, процесів та інтересів, міжособистісних відносин і тривалості їх існування.

“Маргінальна” особистість (лат. *marginalis* – той, що перебуває на краю) – індивід, який, опинившись на межі двох чи кількох культур, подолав межі спільності, в якій виховувався, однак не зміг увійти або не був прийнятий у нову групу.

Мейнстрімінг – (загальний потік) передбачає розширення соціальних контактів між дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та їхніми однолітками.

Міжгрупове сприймання – процеси соціальної перцепції, у яких суб'єктом і об'єктом сприймання є соціальні групи, спільності.

Міжгрупові відносини – сукупність соціально-психологічних явищ, які характеризують суб'єктивне відображення зв'язків між соціальними групами, а також зумовлений ними спосіб взаємодії спільностей.

Міжгрупові конфлікти – конфлікти всередині великих соціальних груп, організацій, сторонами яких є соціальні групи, що переслідують несумісні цілі і перешкоджають одна одній у їх здійсненні.

Міжособистісне спілкування – процес предметної та інформаційної взаємодії між людьми, в якому формуються, конкретизуються, уточнюються і реалізуються їх міжособистісні відносини (взаємовплив, сприйняття одне одного тощо) та виявляються психологічні особливості комунікативного потенціалу кожного індивіда.

Міжособистісний вплив – процес і результат зміни одним індивідом поведінки, установок, намірів, уявлень, оцінок іншого індивіда.

Мотив (лат. movere – штовхати, приводити у рух) – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб; сукупність зовнішніх чи внутрішніх умов, які зумовлюють активність суб'єкта і визначають її спрямованість.

Мотивація – система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини.

Мотиваційна сфера – складне інтегральне психологічне утворення, основу якого становлять потреби, тобто динамічно-активні стани особистості, які виражають її залежність від конкретних умов існування і породжують діяльність, спрямовану на ліквідацію цієї залежності.

Н

Навіювання, або сугестія (лат. suggestio – навіювання) – процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний з істотним зниженням її критичності до інформації, що надходить, відсутністю прагнення перевірити її достовірність, необмеженою довірою до її джерел.

Наслідування – процес орієнтації на певний приклад, взірць, повторення і відтворення однією людиною дій, вчинків, жестів, манер, інтонацій іншої людини, копіювання рис її характеру та стилю життя.

Невербальна (лат. verbalis, від verbum – слово) **поведінка** – найрізноманітніші рухи (жести, експресія обличчя, пози, інтонаційно-ритмічні особливості голосу, дотик), які виражають психічні стани людини, її ставлення до партнера, до ситуації спілкування загалом.

Невербальне спілкування – вид спілкування, для якого характерне використання невербальної поведінки і невербальних комунікацій як

головного засобу передавання інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про партнера, здійснення впливу на іншу людину.

Невербальні комунікації – система відчужених і незалежних від психологічних і соціально-психологічних властивостей людини, наділених чіткими значеннями символів, знаків, жестів, що використовуються для передавання повідомлення.

Недієздатність – наслідок дефекту чи обмежена можливість конкретної людини, що перешкоджає чи обмежує виконання нею повної нормальної ролі, виходячи з вікових, статевих чи соціальних факторів.

О

Обмеження життєдіяльності – неможливість виконувати повсякденну діяльність способом та в об'ємі, звичайних для людини, що створює перешкоди у соціальному середовищі, ставить її в незручне становище порівняно зі здоровими і проявляється частковою або повною втратою здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, спілкування, навчання, контролю за поведінкою, а також значним обмеженням обсягу трудової діяльності, зниженням кваліфікації і призводить до соціальної дезадаптації.

Обмежена можливість – втрата здатності (в наслідок наявності дефекту) виконувати певну діяльність в межах того, що вважається нормою для людини.

Особистість – суб'єкт власної життєдіяльності, суспільна істота, наділена свідомістю і представлена психологічними характеристиками, які є стійкими, соціально зумовленими, виявляються у суспільних зв'язках, відносинах з навколишнім світом, іншими людьми, визначають поведінку людини.

Особливі потреби – новий термін, прийнятий до вживання в останні десять років, пом'якшений на відміну від термінів «інвалід», «дефектність», «відставання». До особливих потреб можуть належати вітальні (життєві) потреби: виживання певної їжі й задоволення потреб у харчуванні та в інших життєвих проявах специфічним чином; особливі пристосування для нормальної життєдіяльності тощо, соціально-психологічні потреби (у конкретних медичних, реабілітаційних, педагогічних, психологічних, соціальних послугах).

П

Переконання – метод свідомого та організованого впливу на психіку індивіда через звернення до його критичного судження.

Поведінка адаптаційна – поведінка, яка пристосовує організм до умов зовнішнього та внутрішнього середовища.

Психологічна реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості.

Психологічний захист – система регуляторних механізмів, що спрямовані на усунення або зведення до мінімуму негативних переживань, які травмують особистість, пов'язані із внутрішніми або зовнішніми конфліктами, станами тривоги і дискомфорту.

Психологічний вплив – застосування у міжособистісній взаємодії винятково психологічних засобів з метою впливу на стан, думки, почуття, дії іншої людини.

Правова поведінка – усвідомлена законослухняна діяльність людини у всіх сферах життя, звичка дотримуватися закону.

Р

Референтна (лат. *refero* – повідомляю) **група** – реальна чи умовна соціальна спільність, з якою індивід співвідносить себе як з еталоном, орієнтуючись у своїх вчинках і самооцінці на її норми та цінності.

Рефлексія (лат. *reflexio* – звернення назад, самопізнання) – усвідомлення індивідом того, як його сприймають і оцінюють інші індивіди або спільності; вид пізнання, у процесі якого суб'єкт стає об'єктом свого спостереження; аналіз власного психічного стану.

Роль – певна соціальна, психологічна характеристика особистості, спосіб поведінки людини залежно від її статусу і позиції у групі, суспільстві, в системі міжособистісних, суспільних відносин.

С

Самовизначення – усвідомлений вибір особистістю позиції у певній життєвій ситуації, підкреслене ставлення до чогось чи когось.

Самоефективність – почуття власної компетентності та ефективності.

Самоконтроль – усвідомлене, вольове управління своїм психічним життям та поведінкою відповідно з “Я-характеристиками”, ментальністю, ціннісно-сміисловою, потребово-мотиваційною та когнітивною сферами.

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх якостей, життєвих можливостей, ставлення інших до себе і свого місця серед них.

Самопізнання – процес пізнання суб'єктом себе, своєї діяльності, внутрішнього психічного змісту.

Самосвідомість – здатність людини безпосередньо відтворювати себе, сприймати себе збоку, рефлексувати з приводу своїх можливостей.

Самотність – сукупність емоцій, які виникають у відповідь на дефіцит (кількісний і якісний) соціальних контактів; болісне, гостре переживання, яке виражає певну форму самосвідомості і свідчить про порушення системи відносин і зв'язків особистості із зовнішнім світом.

Соціалізація (лат. *socialis* – суспільний) – процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві.

Соціальна адаптація (лат. adaptatio – пристосовувати) – вид взаємодії особи із соціальним середовищем, у процесі якого відбувається узгодження вимог та сподівань обох сторін.

Соціальна група – відносно стійка сукупність людей, пов'язаних між собою спільними цінностями, цілями, системою взаємин, взаємовпливів і включених до типових форм діяльності.

Соціальна допомога – система заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, повсякденних життєвих потреб тощо.

Соціальна інклюзія – це забезпечення того, щоб усі діти й дорослі могли брати участь у житті суспільства як вартісні члени, яких поважають і які роблять свій внесок у це суспільство.

Вона відображає активний і націлений на розвиток людини підхід до соціального добробуту, який передбачає більше, ніж просто ліквідацію бар'єрів чи ризиків.

Вона вимагає інвестицій і дії для того, щоб створити умови для інклюзії.

Це комплексна і складна (вимоглива) концепція, яку не можна зводити лише до одного виміру. Соціальна інклюзія виникла як важлива концепція політики в Європі у 1980-х роках у відповідь на зростаючі соціальні поділи, як наслідок нових умов ринку праці та невідповідності існуючої системи соціального забезпечення, що не могли задовольнити потреб різноманітних верств населення.

Соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Соціальна перцепція (лат. perceptio – сприймання, пізнавання) – цілісне сприймання суб'єктом соціальних об'єктів (людей, груп, спільностей), яке дає змогу надійніше визначати успішність і перспективи міжособистісної взаємодії.

Соціальна поведінка – відносно узгоджена і послідовна сукупність соціально значущих вчинків особистості.

Соціальна психологія – наука про взаємозв'язок соціального і психічного, їх взаємодію, взаємозалежність, взаємовпливи на рівні окремої людини, спільності; про соціально-психологічні явища, які виникають у процесі соціальної взаємодії і характеризують індивіда і групу.

Соціальна реабілітація (лат. re... – префікс, що означає зворотну або повторну дію, і лат. habilitas – придатність, спроможність) – поновлення, включення в нормальний процес соціалізації хворих, осіб, що пережили стрес під час аварій, катастроф, стихійних лих тощо.

Соціальна установка – детермінована минулим досвідом психологічна готовність індивіда до певної поведінки (стосовно конкретних об'єктів, до вироблення його суб'єктивних орієнтацій як члена групи (суспільства) щодо соціальних цінностей, об'єктів тощо.

Соціальне життя – упорядкована система взаємодій індивідів, сукупність видів, форм спільної діяльності людей, спрямованої на забезпечення умов та засобів їх існування, реалізацію інтересів, цінностей, потреб, утому числі й потреб у спілкуванні, встановленні соціальних контактів.

Соціальний контроль – нормативне регулювання поведінки людей системою засобів впливу суспільства та соціальних груп задля збереження цілісності й стійкості останніх, забезпечення їх позитивного розвитку.

Соціальний тип – узагальнене відображення сукупності істотних соціальних якостей особистостей, що належать до певної соціальної спільності.

Соціальні класи – великі соціальні спільності людей, які різняться місцем в історично зумовленій системі суспільного виробництва, ставленням до засобів виробництва, роллю в суспільній організації праці, а отже способами одержання і розмірами суспільного багатства.

Соціальні норми – еталон, мірило, зразок, з якими особистість співвідносить свої вчинки, на основі яких обґрунтовує свої дії, оцінює поведінку інших.

Соціально-психологічна компетентність особистості – сукупність спеціальних комунікативних, перцептивних та інтерактивних знань, які дають змогу індивіду орієнтуватися у соціальних ситуаціях, міжособистісних відносинах (взаємодія, відображення соціальних оцінок, регуляція поведінки тощо), приймати правильні рішення та досягати визначених цілей.

Соціально-психологічна реальність – якісно нове утворення, яке виникає на межі соціального та психічного, має суттєві ознаки кожного з них і в якому важливими є закономірності та механізми взаємозв'язку соціального та психічного, їх взаємодія, взаємозалежність і взаємовплив.

Соціально-психологічна стабільність – стан відображення соціально-психологічних явищ, взаємозв'язку спільності й особистості, за якого жоден з них не може істотно змінити соціальні відносини в своїх інтересах.

Соціально-психологічний досвід – єдність комунікативних знань, умінь і навичок, нагромаджених на основі та в процесі безпосередньої взаємодії людей у соціальних групах.

Соціально-психологічний клімат – морально-психологічний настрій, який відтворюється у взаєминах у групі, умови, що створюють ефективний процес навчальної діяльності.

Соціально-психологічний клімат групи – якісний аспект міжособистісних відносин, що виявляється у сукупності внутрішніх

(психологічних) умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості у групі.

Соціально-психологічний простір – об'єктивна форма суб'єктивного сприйняття, представленого системою певних оцінок, уявлень та образів; соціальна діяльність людей чи груп, відносини і взаємодія між ними, їхні наміри, позиції і цілі, взаємозв'язки і взаємозалежності.

Соціально-психологічний тип – узагальнене відображення сукупності соціально-психологічних особливостей і якостей особистості, які виявляються в конкретному соціально-психологічному середовищі.

Соціально-психологічні механізми – психологічні впливи або засоби, за допомогою яких здійснюється соціально-психологічне відображення людиною реалій соціального життя, а отже перехід зовнішніх впливів соціального оточення у внутрішні регулятори її поведінки.

Соціально-психологічні явища – феномени, що виникають у результаті взаємодії суб'єктів комунікативного процесу (окремих індивідів і спільностей) у певних умовах, відтворюють соціально-психологічну реальність, спонукають і регулюють поведінку людей, сприяють організації різних форм діяльності та спілкування, здійснюють обмін інформацією і переживаннями.

Спілкування – увесь спектр зв'язків і взаємодій людей у процесі духовного і матеріального виробництва, спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, що здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які вступають особистості та групи.

Спосіб життя – стійка типова форма життєдіяльності особистості та спільностей, міра їх включення в соціум, типові форми взаємодії індивіда із суспільством, групами, іншими людьми.

Спосіб життя великої соціальної групи – сукупність стійких типових форм життєдіяльності спільності.

Статус (лат. status – стан, становище) – місце індивіда в системі міжособистісних відносин у групі, суспільстві, його права, обов'язки і привілеї.

Стереотип (грец. stereos – твердий і typos – відбиток) – відносно стійкий і спрощений образ соціального об'єкта, формування якого спричинене недостатністю інформації, надмірною прив'язаністю до власного досвіду, некритичним сприйняттям відомостей.

Стереотипізація – процес формування враження про людину на основі вироблених стереотипів; віднесення соціальних об'єктів або форм взаємодії до відомих чи таких, що здаються відомими, явищ, приписування їм знайомих рис з метою прискорення чи полегшення міжособистісного спілкування.

Стрес (англ. stress – напруга) – емоційний стан людини, що виникає під дією екстремальних впливів; особливий психічний стан людини на стадії пристосування до нових умов існування, спричинений надмірною психофізіологічною мобілізацією організму.

Сфера соціалізації – середовище дії, в якому відбувається процес розширення та примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом.

Т

Тактика (грец. *taktika* – мистецтво командування військом) **спілкування** – система послідовних дій, яка сприяє реалізації обраної стратегії, досягненню поставленої мети.

Темперамент (лат. *temperamentum* – узгодженість, устрій) – стійка характеристика індивіда, яка виявляється в силі, швидкості, напруженості, урівноваженості, перебігу психічної діяльності, у порівняно більшій чи меншій стійкості її настроїв.

У

Упередження – установка, що перешкоджає адекватному сприйманню повідомлення чи дії.

Усамітнення – перебування у самотності, ізольовано, відокремлено, без спілкування з ким-небудь.

Установка – цілісний стан особистості, вироблена на основі досвіду готовність стійко реагувати на передбачувані об'єкти чи ситуації, вибіркова активність, спрямована на задоволення потреби.

Ф

Фасцинація (англ. *fascination* – зачарування) – спеціально організований вербальний вплив при передаванні інформації, спрямований на підвищення якості сприймання інформації шляхом впливу на емоційний стан і поведінку реципієнта.

Формальна структура малої групи – взаємини і зв'язки між індивідами в групі, за допомогою яких здійснюються ділові контакти, офіційні відносини, спрямовані на виконання групового завдання.

Х

Характер (грец. *character* – риса, особливість) – сукупність стійких індивідуальних властивостей особистості, що виявляються в типових способах діяльності та спілкування, в типових обставинах і визначаються ставленням особистості до цих обставин.

Ц

Ціннісні орієнтації – спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу одним цінностям і заперечувати інші, спосіб диференціації особистісних об'єктів і явищ за їх особистісною значущістю.

Ціннісно-смілова сфера – складне цілісне утворення, представлене передусім ціннісними орієнтаціями, котрі формуються при засвоєнні соціального досвіду, виявляються у цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах та слугують важливим чинником соціальної регуляції взаємин людей і поведінки індивіда.

Цінність – феномен, який має для людини велике значення і відповідає її актуальним потребам та ідеалам; опосередковане культурою поняття, яке є еталоном належного у досягненні потреб.

Я

“Я-концепція” (лат. concertio – сприйняття) – цілісний, хоч і не позбавлений внутрішніх суперечностей образ власного “Я”, формування якого відбувається поетапно аж до самосвідомості.

“Я-образ” – остаточне уявлення про себе, результат роботи над пізнанням себе, осмислення своєї ролі на кожному життєвому етапі; особистість у єдності всіх аспектів її буття, відтворених у самосвідомості.

7.3. Рекомендована література

1. Загальна декларація прав людини, 1948.
2. Конвенція Міжнародної організації праці № 81 1947 року про інспекцію праці у промисловості й торгівлі [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_036.
3. Конвенція про права дитини, 1989.
4. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю. Резолюція. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, 1993.
5. Декларація ООН про права інвалідів [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_117.
6. Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями : Указ Президента України № 900/2005 від 01.06.2005 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/900/2005>.
7. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток, 1995.
8. Декларація принципів толерантності // ЮНЕСКО, 1995 р.
9. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2006.
10. Комітет з прав осіб з особливими освітніми потребами ООН: Зауваження загального порядку № 4 (2016) Поширення: Загальне 2 вересня 2016 р.
11. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.

12. ДБН В.2.2-17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення».

13. Закон України «Про туризм» від 18 листопада 2003 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.

14. Офіційний інтернет-сайт Державної служби туризму і курортів [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.tourism.gov.ua.

15. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року № 168-р – редакція від 16.03.2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249826501>.

16. Концепція розвитку туризму до 2022 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.

17. Аніщенко А.П., Яріко М.О. Розвиток інфраструктури інклюзивного туризму як результат трансформацій менталітету суспільства (XX – XXI ст.), 2016. URL: [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://socsvit.org/node/61>

18. Барна Н.В., Коротєєва А.В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм. Електронний навчальний посібник. К. : 2020. 318 с.

19. Богдан Н.М. Дослідження проблем розвитку інклюзивного туризму : туристська інфраструктура і доступність готельних послуг / Н. М. Богдан, А. С. Соколенко, О.А. Москаленко // Науковий журнал «Приазовський економічний вісник». 2018. № 5. С. 280–287.

20. Белоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України / Н. В. Белоусова // Науковий журнал «Молодий вчений». Херсон : ТОВ «Видавничий дім «Гельветика». №2 (42) лютий, 2017 р. С.14-17.

21. Бейдик О.О. Унікальна Україна: географія та ресурси туризму : навч. посіб. / О. О. Бейдик, Н. О. Новосад. К. : Альтерпрес, 2013. 572 с.

22. Водно-болотні угіддя України : довідник / під ред. Г. Б. Марушевського, І. С. Жарук. К. : Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2006. 312 с.
23. Влащенко Н.М. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури для потреб інклюзивного туризму/ Н. М. Влащенко // БІЗНЕСІНФОРМ. 2018. № 9. С. 122-126.
24. Геологічні пам'ятки України: у 3-х т. / В. П. Безвинний, С. В. Білецький, О. Б. Бобров [та ін.]; за ред. В. І. Калініна, Д. С. Гурського, І. В. Антакової. К. : ДІА, 2006. Т. 1. 320 с.
25. Гусак Н.Є. Розвиток законодавства України про соціальну реабілітацію / Н. Є. Гусак // Соціальна робота в Україні : теорія і практика. 2014. № 1– 2. С. 30–43.
26. Дубовик Б. Досвід міжнародної співпраці в рамках євро регіонів. Перспективи України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.uspishnaukraina.com.ua>.
27. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bib.convdocs.org/v10943/>.
28. Заповідні території України. Ботанічні сади та дендропарки України / [відп. ред. Т. М. Черевченко, С. С. Волков ; упоряд. В. В. Кваша, О. О. Семенова, Н. В. Чувікіна]. К. : [б. в.], 2010. 293 с.
29. Кравченко О.О. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю: погляд у минуле та перспективи сьогодення / О. О. Кравченко // European humanities studies: State and Society. 2017. № 2. pp. 130–142. Konferencia (Sladkovico, Slovenska republika, 2017). Sladkovico, 2017. С. 31–34.
30. Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: [Монографія] / С. П. Кузик. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2010. 254 с.

31. Крачило М.П. Основи екології та економіки природокористування : навчальний посібник / М.П. Крачило. К. : Крамар, 2016. 170 с.
32. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України : навч. посіб. / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. К. : Альтерпрес, 2007. 369 с.
33. Мельник О.В. Інтегральний показник туристичної привабливості території: поняття та теоретичні аспекти / О. В. Мельник // Регіональна економіка. 2016. №4. С. 197-205.
34. Міщенко О.В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму / О. В. Міщенко // Вісн. Волинського. нац. ун-т ім. Л. Українки. Географія туризму. В. : Вид-поліграф. центр «Волинський ун-т», 2010. С. 155-160.
35. Рутинський М.Й. Сільський туризм : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінко. К. : Знання, 2006. 271 с.
36. Макаренко С.В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм – новий вид реабілітації інвалідів в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://udpu.org.ua/files/news/2016/11/03/file/6-7-8-9.pdf>.
37. Монастирський В. Організація туризму для осіб з обмеженими можливостями у Львівській області / В. Монастирський // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». 2012. № 29. Частина 2. С. 164-170.
38. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія і практика : навч. посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо. К. : Центр учбової літератури, 2007. 424 с.
39. Можливості працевлаштування молоді у сфері зеленого туризму: методичні рекомендації щодо започаткування власної справи / [за заг. ред. О. В. Кулініча]. Харків : Ін-т соціальної політики регіону, 2011. 124 с.
40. Науменко Л.Ю. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / Л. Ю. Науменко, В. В. Лепський, С. В. Макаренко та ін. // Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія». 2017. № 1. С. 134–138.

41. Організація туризму : підручник / І. М. Писаревський, С. О. Погасій, М. М. Покогодна [та ін.] ; за ред. І. М. Писаревського. Харків : ХНАМГ, 2008. 541 с.
42. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ : 2018. 252 с.
43. Природно-заповідний фонд Київської області / О. Василюк [та ін.]. К. : НЕЦУ, 2012. 338 с.
44. Попович С.І. Туристично-екскурсійні ресурси України: вступ до проблеми / С. І. Попович // Збірник «Туристичні ресурси України». К. : Тип. ФІГУ, 2016. 352 с.
45. Розвиток туризму в Україні : [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.marshrury.in.ua/index.php/rozvytok-ruryzmu v ukraini.php>.
46. Саричев В.І. Стан та перспективи світової та національної сфер туризму в контексті людського розвитку / В. І. Саричев // Статистика України. 2014. № 2. С. 80–84.
47. Сварник М., Грибальський Я., Войтюк Ю., Свет Є., Ревіна Т., Любімов А., Стадник О., Волошинський О., Стрельников О., Дубровський І., Федорович О. Посібник із активного відпочинку та туризму для неповносправних [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.gcs.org.ua>.
48. Спеціальна освіта і соціальна робота: теорія і практика підготовки фахівців : монографія / за заг. ред. Н. Г. Пахомової, В. А. Погребняка. Полтава : АСМІ, 2017. 247 с.
49. Сорокіна Г.О. Екологічний туризм : навч. посіб. / Г. О. Сорокіна; Державний заклад «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 206 с.
50. Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами: кращі практики. Методичний посібник. К. : Університет «Україна», 2021. 212 с.

51. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому просторі : навч.-метод. посіб. / М. П. Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна. К. : Соцінформ, 2004. 128 с.
52. Теоретично-методологічні засади та технології інклюзії у ЗВО. Досвід Університету «Україна» : кол. моногр. / П. М. Таланчук, М. С. Чайковский та ін.: за наук.ред. П. М. Таланчука. К. : Університет «Україна», 2018. 418 с.
53. Туристичне намисто України. Атлас [Карти] / відп. ред. Н. О. Крижова. К. : ДНВП «Картографія», 2010. 136 с.
54. Українське товариство глухих [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.utog.org>.
55. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч. 1. Біосферні заповідники. Природні заповідники [Електронний ресурс] / колектив авторів під ред. В. А. Онищенка, Т. Л. Андрієнка. К. : Фітосоціоцентр, 2012. 406 с. Режим доступу: http://www.botany.kiev.ua/doc/zap_1.pdf.
56. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч. 2. Національні природні парки [Електронний ресурс] / колектив авторів під ред. В. А. Онищенка, Т. Л. Андрієнка. К. : Фітосоціоцентр, 2012. 580 с. Режим доступу: http://www.botany.kiev.ua/doc/zap_2.pdf.
57. Шевцов А.Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія / А. Г. Шевцов. К. : Соцінформ, 2004. 200 с.
58. Шпак Л.О. Інституційне регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу / Л. О. Шпак // Агросвіт. 2014. № 5. С. 32–35.
59. Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії : навчальний посібник / За ред. проф. І.М.Школи. Чернівці : ЧТЕІКНТЕУ, 2003. 306с.

60. Inclusive Tourism Marketing Toolkit. Workbook for collecting key information on Accommodation and Resorts [Electronic resource]. URL : http://www.keroul.qc.ca/DATA/PRATIQUEDOCUMENT/166_fr.pdf.

61. John G. C. Kester. 2011 International Tourism Results and Prospects for 2012 / John G. C. Kester // UNWTO News Conference HQ [Źródło elektroniczne]. 2012. 16 January – Stiezka do stępu: http://dtxqtq4w60xqpww.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_q_fitur12_jk_2pp_0.pdf.

62. The World Bank Data [Electronic resource]. Way of access: <http://data.worldbank.org/indicator>.

63. The World Factbook [Electronic resource]. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html>.

64. UNWTO Tourism Highlights 2015 Edition. [Electronic source]. Access mode : http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf.

65. Танська Л.В., Коротєєва А.В., Зорін О.О. Організація інклюзивних туристичних послуг: стратегічні підходи. Актуальні проблеми економіки. 2024. № 12 (282). С. 182-191.

66. Палієнко С.В., Танська Л.В., Коротєєва А.В. Вплив інформаційних технологій на організацію туристичної діяльності: сучасні тенденції та перспективи. Актуальні проблеми економіки. 2025. № 2 (284). С. 6-15.

67. Ольшанська О.В., Палієнко С.В., Коротєєва А.В. Інформаційні технології в бізнес-плануванні туристичних компаній: інновації та ефективність у використанні рекреаційних ресурсів. Актуальні проблеми економіки. 2024. № 12 (282). С.192-201.

68. Коротєєва А.В., Танська Л.В. Виклики відновлення світового туристичного ринку: овертуризм та інклюзивний туризм Ефективна економіка. 2025.

69. Монтрін І., Коротєєва А. Оцінювання ефективності реклами підприємства на ринку туристичних послуг // Маркетинг в Україні. 2019. № 5. С. 17-23.

8. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Форми занять	Наявне матеріально-технічне забезпечення	Необхідне матеріально-технічне забезпечення
Лекція	Кафедральна дошка для проєктора	Ноутбук, проєктор
Практичне заняття	Кафедральна дошка для проєктора	Ноутбук, проєктор